

Jemielity, Witold

Pamiętnyje książki i obzory guberni łomżyńskiej

"Studia Łomżyńskie", 6, 1996, s. [95]-98

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAMIATNYJE KNIŻKI I OBZORY GUBERNI ŁOMŻYŃSKIEJ

W 1815 r. powstało Królestwo Polskie z podziałem na osiem województw, m. in. augustowskie i płockie. W 1866 r. z części obu tych województw utworzono gubernię łomżyńską. W jej skład wchodziły powiaty: kolneński, łomżyński, makowski, mazowiecki, ostrołęcki, ostrowski, pułtuski, i szczuczynski. W 1893 r. przyłączono powiat pułtuski do guberni warszawskiej, w 1912 r. powiat węgrowski do guberni łomżyńskiej¹.

Każda gubernia w Królestwie Polskim wydawała swoją „Pamiętną Książkę” i „Obzor”. Pierwszy z roczników wychodził w Łomży dla lat 1883-1914, drugi dla lat 1876-1907. Autor przedstawia ogólną treść obu wydawnictw oraz wskazuje biblioteki, gdzie zachowały się egzemplarze z poszczególnych lat. Nikt dotąd nie zajmował się tym zagadnieniem.

„Pamiętna Książka” składa się z części zasadniczej i z dodatku. Na początku opracowania jest kalendarz. Podano miesiące i dni, imiona świętych Kościoła prawosławnego i Kościoła katolickiego oraz skrócony kalendarz żydowski. Wskazano godziny wschodu i zachodu słońca oraz fazy księżyca. We wstępie do „Pamiętniej Książki” wymieniono imiona i podstawowe daty z życia cara, jego żony, następcy tronu z małżonką i osób z najbliższej rodziny cara. Następnie podano nazwiska i funkcje członków rządu, senatu, kancelarii, dworu carskiego, ministerstw: wojny, żeglugi, finansów, spraw wewnętrznych, oświaty, sprawiedliwości, kontroli, nazwiska: generałów-gubernatorów, gubernatorów i wicegubernatorów we wszystkich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego i Królestwa Polskiego. Te dane powtarzano w „Pamiętnich Książkach” wszystkich guberni.

Głównie jednak chodziło o przedstawienie instytucji i osób w nich pracujących na terenie własnej guberni. W Łomży wymieniono gubernatora, jego kancelarię i podległe urzędy, w powiatach - naczelników, ich kancelarie, magistraty miasteczek, w gminach - urzędników wszystkich działów. W poszczególnych powiatach podawano następujące instytucje: parafie prawosław-

¹ Witold Jemielity, Szkolnictwo w Guberni Łomżyńskiej, Warszawa 1994, s. 10.

ne, parafie rzymsko-katolickie, gminy żydowskie, szpitale, apteki, weterynary, pocztę, telegraf, izbę kontrolną, komory celne, straż pograniczną, komisję propinacyjną, więzienia, urzędy ziemskie, leśnictwa, drogi żelazne, straż pożarną, lombardy, stacje meteorologiczne. Przy każdej instytucji wymieniono nazwiska pracowników. Dużo miejsca poświęcano szkolnictwu. Wskazano gimnazjum męskie i gimnazjum żeńskie w Łomży, progimnazjum w Pułtusku, szkoły podstawowe w każdym powiecie, przy nazwiskach profesorów i nauczycieli niekiedy podawano wyznanie. Szczegółowo potraktowano wojsko: sztaby, korpusy, pułki, bataliony, gdzie były, kto dowodził. Na końcu zebrano nazwiska wszystkich osób występujących w „Pamiętniej Kniźce”, ponad dwa tysiące urzędników i pracowników instytucji.

„Dodatek” zawiera krótkie informacje o życiu guberni za ostatni rok. W 1883 r. umieszczono obszerną historię miasta Łomży. Wyjątkowy charakter posiada rocznik 1906 z racji 300-lecia Domu Romanowych. Podano spis chronologiczny ważniejszych rozporządzeń rządowych za lata 1904-1906 (s. 209-234) oraz spis miejscowości guberni łomżyńskiej (s. 1-197) z podziałem na powiaty, gminy i poszczególne wioski. W ostatnich wymieniono liczbę ludności, wyznanie, ilość ziemi, rodzaj budynków, dwory².

„Pamiętniej Kniźki guberni łomżyńskiej” są w następujących bibliotekach: Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat: 1886-1889, 1891, 1893-1898, 1901, 1904, 1909, 1912, 1914. Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie: 1884-1888, 1891-1894, 1897, 1898, 1901, 1902, 1904. Uniwersytetu Warszawskiego: 1884-1888, 1891, 1895-1902, 1904, 1914. Biblioteki Narodowej: 1883, 1906, 1912, 1914. Szkoły Handlowej w Warszawie (SGPiS): 1889, 1897, 1901, 1906, 1909, 1914. Miasta stołecznego Warszawy (archiwum): 1886, 1889, 1891, 1897, 1914. Archiwum Państwowego w Białymstoku: 1886, 1887, 1897, 1898. Archiwum Państwowym w Łodzi: 1893, 1898. Uniwersytetu MC Skłodowskiej w Lublinie: 1892, 1893, 1895, 1896. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: 1897. Towarzystwa Naukowego im. Wągów w Łomży: 1886, 1888, 1894, 1897, 1898, 1900-1902, 1906, 1912, 1914. Muzeum Okręgowego w Łomży: 1883. Niektóre roczniki powtarzają się więc w różnych bibliotekach. Niestety brakuje lat: 1890, 1903, 1905, 1907, 1909, 1910, 1911, 1913. W kartotece Biblioteki Narodowej nie ma tych roczników. Może znajdują się w małych bibliotekach albo u osób prywatnych.

„W Obzorach guberni łomżyńskiej” nie występują nazwiska osób i nazwy urzędów. Każdy rocznik składa się z dwóch części: opisowej i tabelarycznej. W pierwszej są następujące zagadnienia:

Granice, powierzchnia i podział administracyjny guberni; wymieniano liczbę powiatów, miejscowości, ilość zamieszkującej szlachty, włościan, pracowników folwarcznych, dużych właścicieli.

² Pamiętnaja Kniźka 1883, 1906.

Obszar ziemi w guberni i jej podział według stanu posiadania: ile ziemi ornej, lasów, ugorów, łąk, pastwisk, ile w posiadaniu włościan, szlachty, dużych właścicieli, mieszczan; wszystko ilustrowano tabelami, podobnie będzie przy omawianiu następnych punktów.

Liczba budynków w guberni: cerkwi, kościołów, synagog, domów mieszkalnych, innych zabudowań. To samo zrobiono dla poszczególnych powiatów.

Rolnictwo: stan ozimin w poprzednim roku, przebieg zimy, wiosny i lata, gradobicia; urodzaj zbóż ozimych i jarych, kartofli, siana; koszty uprawy jednego morga dla poszczególnych rodzajów zbóż; średnia cena robocizny zimą, wiosną, latem, przy żniwach, sianokosach; cena produktów rolnych w poszczególnych miesiącach roku; wszystko w ramach powiatów.

Leśnictwo: lasy rządowe, lasy prywatne, do kogo należą: do majoratów, szlachty, włościan; kosztu robocizny w lesie, ilość sprzedanego drewna i cena.

Fabryki i zakłady: jakie, gdzie są, dochodowość, trudności.

Kasy oszczędnościowe: ile w każdym powiecie.

Banki kredytowe: sumy kredytów w każdym mieście i powiecie, dochody i rozchody.

Zaludnienie: liczba urodzeń i zgonów; liczba kobiet i mężczyzn w gminach, liczba włościan, szlachty, mieszczan; emigracja, ilość wydanych paszportów.

Targi i jarmarki: dni według powiatów, obrót towarów, dochody, trudności.

Podatki i powinności: zobowiązania pieniężne dworów, wsi, osad, miast; opłaty ziemskie, państwowe, transportowe, drogowe, rogatkowe, ubezpieczeniowe, kupieckie od cukru; dochody i rozchody miast.

Wojsko: liczba jednostek w powiatach, powinności podwowodowe, drogowe, pobór żołnierzy.

Urządzenia publiczne: budynki rządowe i społeczne; cerkwie, kościoły, pomieszczenia kas gminnych i urzędów miejskich; drogi, mosty i przeprawy; długość dróg żelaznych, stacje kolejowe, długość szos i dróg ziemskich, ich naprawa, stan mostów.

Poczta i telegraf: gdzie i ile według powiatów, dochody i rozchody.

Stan moralny mieszkańców: ile zasądzonych mężczyzn i kobiet za naruszenie porządku, nieuszanowanie władzy, kradzież, rozbój, niespokojność.

Więzienia: główne, areszty miejskie, punkty etapowe dla przesyłania więźniów.

Požary: w poszczególnych miastach i wioskach, straty.

Zdrowie: liczba szpitali i aptek, lekarze, dentyści i felczerzy według powiatów; choroby ospa, syfilis i inne, epidemie, na co ludzie zmarli w poszczególnych powiatach.

Oświata: tworzenie nowych szkół, ogólny poziom nauczania, wyniki, procent zdających do starszej klasy, zainteresowanie mieszkańców, wydatki.

Położenie ludności wiejskiej: ogólny stan zamożności, potrzeby.

Komitet trzeźwości: kiedy powstał, liczba członków, dochody i rozchody.

W drugiej części „Obzoru” przedstawiano zagadnienia opisowo ilustrując je tabelami. Liczba tabel stopniowo wzrastała. Były następujące:

Zasiew i urodzaje: ile zasiano żyta, owsa, jęczmienia, pszenicy jarej i zimowej, gryki, kartofli, ile na gruntach włościan, szlachty, dworu; wszystko w ramach powiatów.

Fabryki i zakłady: mleczarnie, krochmalnie, do produkcji narzędzi; w ramach powiatów.

Handel i przemysł: w miastach I i II kategorii, w miastach III kategorii, w miejscowościach IV i V kategorii.

Liczba urodzeń i zgonów, ludność stała i niestała według miast i powiatów.

Płace i podatki: w poszczególnych grupach zawodowych, zaległości według miast i powiatów.

Liczba i rodzaj przestępstw: wymieniono 73 rodzaje przestępstw, liczba winnych włościan, szlachty, mieszczan, wojskowych.

Działalność straży miejskiej: ile przestępstw przeciw wierze, obyczajowości, prawu państwowemu.

Szkolnictwo: liczba uczniów w szkołach średnich, szkołach elementarnych, szkółkach niedzielnych, chederach żydowskich.

Choroby: jakie i liczba chorych na nie.

Nagle śmierci: na co i liczby³.

„Obzory guberni łomżyńskiej” są w następujących Bibliotekach: Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie za lata 1876-1885, 1888-1907. Bibliotece Narodowej: 1906. Uniwersyteckiej w Białymstoku: 1879, 1880, 1882, 1885, 1886, 1888, 1896, 1907. Głównej Miejskiej w Toruniu: 1906. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: 1905. Archiwum Państwowego w Łomży: 1883, 1885, 1889, 1891, 1893, 1894, 1896-1902, 1904. Jest więc w kraju komplet roczników.

„Pamiętniki Książki” i „Obzory” są niezbędne do opracowania wszelkich zagadnień. Oba wydawnictwa pisano wyłącznie w języku rosyjskim.

³ Obzor 1904.